

Valentýn, Eliška a Smrt v něžném meziprostoru

Rozhlasových her s tématem smrti je v českém rozhlasovém světě jako šafránu. Když už se téma objeví, bývá přirozeně zastoupené v rámci žánru rozhlasové detektivky, případně se se smrtí operuje v absurdní dramatice. O to pozoruhodnější je, když mladá začínající autorka napíše hru s tímto bohužel stále stigmatizovaným a tabuizovaným tématem přímo pro rozhlas, získá čestné uznání v rámci soutěže Prix Bohemia Autor 2016, dočká se velmi zdařilé rozhlasové inscenace, a v neposlední řadě je tato hra napsána pro děti!

Výčet za pozornost stojící faktografie tím však rozhodně nekončí. Ve hře Kláry Vlasákové *Valentýnův první den na zemi* není smrt zastoupena pouze jako téma, ale tvoří plnohodnotnou, ne-li hlavní postavu příběhu, a to, aniž by ustoupilo do pozadí přidružená tematika umírání. Dospívající Valentýn a jeho rodiče jsou těmi, kdo převádějí umírající „na druhou stranu času“, v tomto případě přes hory. Nyní nastala chvíle, kdy je třeba začít předávat řemeslo z otce na syna, ale Valentýn nemá zájem poslouchat rodičovské rady, ani vykonat svůj první převáděcí rituál. Obzvláště ve chvíli, kdy má za úkol odvést z pozemského světa stejně starou Elišku.

Název hry v kombinaci s výše popsanou situací dobře vytyčuje a předznamenává největší přednost inscenace, jež režíroval Petr Mančal a dramaturgovala Lenka Veverková. Pro Valentýna je to na zemi den první, pro Elišku den poslední. A v tomto magickém těžko uchopitelném časoprostoru mezi životem a smrtí, mezi dnem a nocí se odehrává celý příběh. Na tomto místě je nutné alespoň krátce ocenit herecké výkony dětských postav, s nimiž bývá v rozhlasovém médiu problém. Tvůrci mají občas tendenci obsadit do rolí děti dospělé profesionály, případně studenty herectví s „mladými hlasy“ v domnění, že specifické rozhlasové herectví je pro nezkušené dětské protagonisty příliš vysokou metou. Členové Dismanova rozhlasového dětského souboru Prokop Košar a Viktorie Hrachovcová dokazují, že usnadňovat si práci prostřednictvím vyspělejších herců, není vždy správnou cestou a ve svých rolích působí nesmírně autenticky, bez známky nejistoty či patosu. Viktorie Hrachovcová působí dokonce sebejistěji a přesvědčivěji než představitelka Valentýnovy matky. Když nemocná Eliška přesvědčuje Valentýna, že ze smrti nemá obavy a strach, je uvěřitelná především proto, že nemá obavy ani před rozhlasovým mikrofonem.

Ve chvíli, kdy se v rozhlase (v jakémkoliv žánru) vyskytne téma smrti či umírání, nabízí se tvůrcům motivická práce především s časem. Čas jakožto jediná měřitelná jednotka lidského života může být současně dobře využitelná pro potřeby čistě auditivního média, a tvůrci tuto možnost často umně využívají. Z vlastní posluchačské zkušenosti však soudím, že práce s prostorem je nejen mnohem komplikovanější oproti času, ale také značně méně využívaná. Jan Vedral ve své studii *Prostor v rozhlasové hře* shrnuje, že od počátku odborné reflexe rozhlasu až do dnešních dnů přetrvává v některých případech (Václav Růt, Alena Štěrbová) názor, že prostor v rozhlasové hře neexistuje.

Odprostím-li se od odborného uvažování nad touto jistě zásadní problematikou rozhlasového chronotopu, nezbude mi než s tímto tvrzením nesouhlasit. Já ten prostor totiž zřetelně slyšela! Byl jasně hmatatelný, přesto průsvitný jako nejasně ohraničený přechod mezi životem a smrtí: režiséru Petru Mančalovi se podařilo vymodelovat indifferenční, pro živého nepoznané, současně zcela konkrétní místo, kde se na moment setkávají dvě dospívající děti. To však rozhodně neznamená, že by se posluchač pohyboval po celou dobu inscenace v akusticky jednotvárném prostředí. Zvukově bylo třeba dobře rozlišit svět živých a mrtvých, především proto, aby si režisér připravil půdu pro zvukově působivý přechod malé Elišky do smrti. Tato dvě odlišná prostředí však nestojí proti sobě v ostrém kontrastu. Na míru komponovaná hudba Borise Carloffy, jež zní téměř nepřetržitě po celé trvání inscenace, přemostí dva odlišné světy i dětské osudy a zatáhne je v jeden ucelený tvar podobě jako glazura sjednotí solitérní barvy v kompaktní dílo.

Jak je z textu snad zřejmé, celá inscenace působí zvukově (po vertikální ose) výpravně. Nejde tu totiž pouze o atraktivní hudební předěly a podkresy, ale i o bohaté ruchy, které nezní jen v rovině popisné - doprovázející příslušné činnosti jednajících postav, ale i o těžko popsitelné ruchy symbolické. V častých intervalech se objevuje například ruch kosy svištěcí vzduchem nebo vzdálené výdechy a nádechy umírající Elišky, které ale nejsou vlastním hlasem protagonistky. I v harmonické chvíli, kdy se dvojce přesouvá do snového lesa plného zpívajících ptáků a zurčící vody, není posluchač zbaven lehce tísnivé atmosféry skrze efektně znějící „hru na skleničky“ (glassmusic). Ani tento hudební prvek však není bezpředmětný. Už za chvíli má dojít k dramatickému boji mezi lovícím vlkem a srnou. Poněkud zarážející však je, že režisér více nemyslel na práci s tichem. Jsou chvíle, kdy se veškerý zvuk ztišuje na minimum, ale i přesto stále „něco“ zní. Ucho poslouchající hru na kvalitní aparatuře či sluchátkách nemá ani chvilku na spočinutí a rychle se unaví. Nehledě na to, že by občasné ticho hru lehce provzdusnilo.

Přesto je zcela zásadní, že hra Kláry Vlasákové je vhodná výsostně a jedině pro rozhlasové zpracování. Už samotným tématem, ale i tím, že si autorka může dovolit skrze „nevizuální“ zpracování řadu odlehčení, která zabraňují sklouzávání k zbytečnému klišé. Můžeme si jen představovat, jak by asi vizuálně působily narážky na „trénování s kosou“ nad lůžkem umírající dívky. Auditivní předurčenost je zřejmá i z pohádkového (jak jinak než trojího) oslovování působivě personifikované přírody v podobě ptáků, vody a listí. Inscenace se zkrátka nepotřebuje dojímat sama nad sebou a současně si ponechává závažnost chvíle. V konečném důsledku smrt působí téměř něžně.

Cenu Prix Bohemia Autor nevyhlašuje Český rozhlas pravidelně. Hra pro mládež *Třináct* loňského vítěze Jaroslava Hejnice byla odvysílána v premiéře na Pondělí velikonoční zhruba rok od vyhlášení soutěže. Vítězná hra z kategorie původní rozhlasová hra *Terapie tmou* je v procesu tvorby. Její autorky Kristina Dufková a Andrea Jarošová jsou studentkami scenáristiky FAMU a jistě nebude náhodou, že i autorka hry *Valentýnův první den na zemi* je posluchačkou téže fakulty. Je tedy zjevné, že soutěž je schopna generovat velmi dobré původní kusy, které nejsou adaptacemi literárních děl, či dozvukem úspěšných divadelních inscenací, ale jsou svébytným uměleckým vyjádřením prostřednictvím specifické formy. Podpora mladých autorů schopných psát pro rozhlas je jistě dobrou investicí už jen proto, že se třeba naučíme rychleji chápat, jak podstatný je rozdíl mezi divákem a posluchačem.

Účinkují: Prokop Košar (Valentýn), Viktorie Hrachovcová (Eliška), Luboš Veselý (otec), Lucie Pernetová (matka), Adam Ernest (Radovan, Eliščin bratr), Lenka Zbranková (voda), Dušan Sitek, Kajetán Písařovic, Ivana Machalová (listí), Jan Jankovský, Lada Jelínková, Jiří Knot (ptáci).

Dramaturgie: Lenka Veverková

Zvuk: Dominik Budil

Zvukový design: Ondřej Gášek

Hudba: Boris Carloff

Produkce: Jana Knappová, Eva Vovesná

Režie: Petr Mančal

Premiéra v neděli 30. 4. 2017 na ČRo Dvojka